

Степан ПАВЛЮК

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ
СУЧАСНОГО МІГРАЦІЙНОГО РУХУ
ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ СТИХІЇ**

Переміщення значних людських потоків з етнічної землі у пошуках кращої долі в усі історичні часи супроводжувалось соціальним стражданням. В епоху формування індустріальних суспільств міграція заохочувалась, внаслідок чого виникав ринок дешевих робочих рук. В сучасних умовах капіталізується інтелектуальна праця, що зумовило і зміни в системі міграції, зокрема у сфері повсякденного буття.

Однією з особливостей буття народу є його постійна міграція, яка поділяється на внутрієтнічну та за межі своєї етнічної території. Міжетнічні міграційні процеси переважно мають природний добровільний характер, які можуть бути зумовлені соціально-побутовими, економічними і навіть політичними факторами. Жахливою формою переміщення людей була їх насильницька депортація за межі етнічних земель. Для українського народу, на жаль, властиві усі форми міграційних процесів. Доведений до злиденного життя, галицький край австроугорським абсолютизмом змусив тисячі людей шукати порятунку в чужих землях, навіть за океаном, породивши трудову еміграцію. Невдачі національно-визвольних змагань у першій половині ХХ ст. зумовили політичну українську еміграцію.

Внаслідок масової еміграції відбулося значне переміщення, разом з їх носіями, культурної народно-традиційної спадщини. Українці опинилися майже на всіх континентах, і не поодинокі, а переважно великою кількістю, наближуючи тамтешні умови життя до своїх українських, хоч найменшою деталлю. Здебільшого формувалося національно-культурне середовище. Адаптивний процес був не пасивним, а активним, що дало змогу, почасти, відстояти українську традиційність, переважно в обрядах, звичаях, побутовій організації життя, а навіть професійній культурі.

За межами української етнічної території протягом багатьох століть бездержавного існування опинилися мільйони українців. Колоніальна залежність України від окупаційних держав була істотною причиною виникнення еміграційного руху в різних формах, який, посилюючись, сягнув катастрофічної межі й став загрожувати існуванню нації.

Уже в XV ст. московські царі спроваджували з України ремісників для спорудження оборонних укріплень у Москві. Далі цей процес набув рис державної політики. Фізичне послугування українським етносом переросло у XVIII ст. у відверту експлуатацію його інтелекту і творчих сил. Досить згадати

про депортацію вчених з Києво-Могилянської Академії до Санкт-Петербурга за вказівкою Петра І. Численні документи вказують, що еміграція і депортація українців у Росію мала здебільшого насильницький, примусовий характер. Депортованих чекали нелюдські умови життя на будівництві міст, фортифікаційних укріплень. Українці освоювали необжиті простори Поволжя, Зауралля, Сибіру. Тільки столичинська реформа спонукала до еміграції у Сибір понад мільйон українських селян. А що вже говорити про нелюдську політичну депортацію українців у північні та далекосхідні регіони Росії у часи московсько-більшовицького режиму? Усіх втрат нам, мабуть, не вдасться облікувати.

Український народ, експлуатований двома імперіями — Російською і Австрійською, був доведений до соціального відчаю. На рідній землі вижити ставало неможливо. У пошуках кращої долі люди покидали свої домівки, тисячами емігрували за океан, знаходили притулок у європейських державах.

У ХХ ст., з причин невдачі в національно-визвольних змаганнях, етнічну територію змушені були покинути сотні тисяч активних представників української нації, щоб уникнути репресій. Політика розмивання націй, зокрема української, виснаження їх до стану, за якого здатність чинити опір асиміляції (пасіонарність) втрачалася, стала основою діяльності кремлівських вождів. Із цинічною жорстокістю творили вони нову, надуману й аморфну, спільність — «советский народ». Для цього вимивалося національний інтелект — системою розподілу місць праці після вузівського навчання чи заманюванням учених у російські наукові центри, де їм створювали кращі творчі умови, свідомо погіршуючи ситуацію на місцях. Усіляко стимулювалися масові міграційні процеси. Оскільки контакт із західним світом був неможливий, міграція спрямовувалась у Росію.

Унаслідок різних соціально-історичних і політичних чинників, у тому числі через перекроювання кордонів, значна частина етнічної території опинилася поза межами державного кордону України. Більше третини українців сьогодні проживає в іноетнічному середовищі. Формуючи стратегічну перспективу в розбудові української держави, ми повинні пам'ятати, що поряд з такими органічними компонентами, як військова оборона територій з усіма необхідними для цього чинниками, власні грошова оди-

ниця, податкова та банківська системи тощо, важливим елементом державотворення є пізнання народно-традиційної і професійної культури всіх українців, з'ясування їх етнопсихологічного стану, або ментальності. Адже успіх будь-якої справи значною мірою залежить від рівня комфорту в духовному космосі, психічної настроєвості. А тому, задаючи темпи реалізації сьгоднішніх програм, треба враховувати особливості української душі з погляду об'єктивних геоетнічних обставин.

Незнищеність українського етносу вповні проявилася в еміграції. Взавши зі собою духовну спадщину отчого краю, українець турботливо плекав її на чужині. Найбільшу увагу до традицій проявляла трудова сільська еміграція, як творець і носій етнокультурних традицій.

Феноменально багата українська обрядовість мала особливість активного компонента життєдіяльності. Виникнувши як зв'язок, як синтез духовного і матеріального у процесі буття, вона нарощувала стійке національне кліше. Обрядовість стала капіляром світоглядного і духовного живлення національних вікових контактів.

Упродовж століть боротьби за збереження ідентичності свого, вже освоєного, соціокультурного простору, виробився певний поведінковий стереотип, насамперед, у мобілізації протидії політичному, духовному, культурному, фізичному насильству наїзників.

В інших геополітичних умовах, іншому етнокультурному масиві справіку набуті риси характеру козацько-вольового типу змушували до спротиву іноетнічному поглинанню. Особистісна і національна пасіонарність спрацювала у повну міру. Усвідомлюючи належність до історичного народу, який витворив свої культурні цінності, що стали органічною часткою його духовного ества, українець не міг безслідно розчинитися в чужому середовищі. Завдяки досить високому культурному рівню він був здатний опанувати ситуацію і, володіючи вольовою зосередженістю та спрямованою наполегливістю, що характерна високоорганізованим колективом, досягти бажаного результату — адаптуватися у будь-якому географічному і соціальному середовищі.

Новітній етап української історії, уже як Держави Соборної, на жаль, позначений активною фазою міграційного руху, можливо не настільки масовим,

як у минулі століття. Соціально-побутова невлаштованість при відсутності стратегічної програми і продуманих механізмів та засобів виходу українського суспільства із стагнаційного радянського стану, встановлення цивілізаційних орієнтирів і стандартів життя населення західноєвропейських держав викликало нову хвилю відтоку з країни працездатних осіб, багато з яких високої інтелектуальної підготовки.

Владні чинники не зуміли організувати суспільний розвиток так, щоб зменшити відтік трудових та інтелектуальних національних ресурсів; не було старань, і далі немає, щоб створити сприятливі умови, систему заохочувальних заходів з метою припливу важко заробленого капіталу для ефективного його використання в українському ринковому середовищі на користь власників цих нагромаджених коштів. У цій ситуації важливою може бути участь громадськості у змушенні владних чинників реально реагувати на суспільні потреби у частині всебічної опіки міграційним процесом.

Учені Інституту, розпрацьовуючи разом із вченими багатьох країн світу теоретичні і методичні підходи, дослідження реальних спонук виникнення масових міграцій, заодно звертають увагу на створення адапційного психоемоційного клімату переміщених осіб в іноетнічному середовищі. Запропонована наука дає змогу досить повно проникнутися реальною суспільною проблемою — сучасним заробітчанством у його найрізноманітніших проявах — соціальних, морально-етичних, суспільно-політичних, етно-культурних, світоглядних. Важливо, що до цієї проблеми залучаються вчені, наукові висновки і пропозиції яких можна вважати найбільш об'єктивними.

Актуальним у сучасну динамічну епоху, враховуючи всебічну комунікативну забезпеченість, є наукове охоплення суб'єктів міграцій, які потрапляють в іноетнічне середовище, особливості їх адаптивного процесу, зокрема психічного, етико-морального

стану. Новітні комунікативні засоби, полегшені регламентовані умови міждержавного переміщення, гуманізація правового забезпечення із увагою до прав і обов'язків особи тощо, принципово змінюють природу міграційного руху. Формується філософський погляд на цілісну ситуацію, пов'язану з психологічним дискомфортом іноетнічного середовища, напруженою світоглядною сприйняттю і пристосуванням до ще непізнаних і неосвоєних традицій буття. Якраз увесь спектр усвідомлених і рефлексивних реакцій мігрантів намагаються з'ясувати вчені відділу соціальної (соціокультурної) антропології Інституту народознавства НАН України. І багатьом цим аспектам присвячений спеціальний випуск журналу «Народознавчі зошити», вдало залучивши поважних іноземних дослідників.

Роман Кісь анонсує своє розуміння і потребу у виокремленні філософії смислів, у найширшому контексті, як сучасний науковий проект. Надто вагомо змоделювати бачення особи, особистого «я» у просторі смислів, маркерів і абстракцій. Культуротворення, на думку вченого, відбувається різноманітними засобами індивіда для життєствердження, що посилює, доповнює смислову мережу.

Органічність буття особи і спільноти як своєрідний феномен, який сповна виражається у категорії «етнічність», представлена Петром Чорнієм. Осмислюється зміст поняття, його функціональне навантаження у різних соціальних, суспільних площинах і просторі.

Теоретичні та методологічні засади вивчення соціодинаміки глобального у міграційних рухах відображено у матеріалі Ігора Маркова. Звернена увага на динаміку транснаціональних міграцій.

Практика спеціальних тематичних випусків журналу сприймається читачами, оскільки у них насвітлюються різноманітні підходи до суттєвих етнологічних проблематик.